

(ע"ב) 'בין השמשות' — ע' סיכומי שיטות וחילוקי דינים, בשאלות ותשובות שבסוף המסכת.

דף לה

זחילופה בחלתא' — כאן נקט רבה שלש רבעים ושם שנים ושלושה, ואילו רב יוסף נקט כאן שני שליש ושם שלשה וארבעה. (רא"מ הורביץ)

'יניח חמה בראש הכרמל וירד ויטבול בים ויעלה, וזהו שיעורו של רבי נחמיה' — הראשונים פרשו (וכן הוא בירושלמי פרק קמא דברכות) שהאדם בעודו על ההר מניח החמה, כלומר נפרד ממנה, שהיא שוקעת והוא יורד מן ההר וטבול ושוב עולה להר, ואז הוא ודאי לילה. (ע' רשב"א ועוד). ואולם בשו"ת חתם סופר (ח"ו טז) פרש שהאדם עומד על שפת הים ולא על ההר, ו'ירד' היינו אל המים, [כבכל מקום שאמרו 'ירד לטבול' וכדומה], 'ויעלה' — מן המים, ו'מניח חמה בראש ההר' היינו שרואה את אור החמה מאירה בראש ההר. [ומתוך כך יוצא ששיעור טבילה תשע דקות, דהיינו הילוך חצי מיל. (ומזה יצא להוכיח בענין משך אכילת פרס, ע"ש). והקשה שם מדברי התוס' ועוד, ששיעור טבילה אינו אלא כדי הילוך חמשים אמה, וכיצד יתכן שהוא בין השמשות דרבי נחמיה ששיעורו כחצי מיל].

וכבר העירו האחרונים על הבנת החת"ס, שהיא כנגד פירוש הראשונים. (ע' חזון איש או"ח לט, יח. וע' ע' במובא ב'מגדים חדשים' כאן).

(ע"ב) 'לא כוכבים גדולים הנראין ביום ולא כוכבים קטנים...' — ע' בספר 'עלה יונה', עמ' סה-סט.

'אדשימשא אריש דיקלי אתלו שרגא' — יש מפרשים שכדור החמה כבר נעלם באופן ועדיין יש זהירות מהחמה על ראשי הדקלים. (עפ"י שו"ת לבושי מרדכי, תליתאי או"ח לח). ויש מפרשים דהיינו קודם שקיעת החמה, שעה שהיא נראית על ראשי האילנות. (עפ"י שו"ת לחם ושמלה או"ח נג; קצה המטה על מטה-אפרים תריט, יד. מובא במגדים חדשים כאן).

'זהדליק המדליק ושוהה כדי צליית דג קטן או כדי להדביק פת בתנור' — מכאן מוכיח הרא"ש שמותר לעשות מלאכה אחר הדלקת הנר, כמו שאמרו שצולה דג קטן וכדו' לאחר הדלקת הנר — כי קבלת שבת אינה תלויה בהדלקה אלא בתפלת ערבית. 'וכן עמא דבר, כשהחזון אומר 'ברכו' הכל פורשין ממלאכה'. (וכן דעת הרמב"ן והרשב"א ע' בתשובותיו — ח"א אלף ע וח"ד קיט) והריטב"א. ואולם הר"ן (לעיל כג) כתב להוכיח מכמה מקומות שאין לעשות מלאכה לאחר הדלקת הנר, וכדברי בעל הלכות גדולות. ובאר שזה שאמרו שוהה כדי צליית דג קטן והדבקות פת, אין הכוונה שהמדליק עושה מלאכות אלו, אלא נתנו שיעור זמן לתוקע שישהה בין תקיעה שלישית לרביעית, כי אי אפשר לומר שלא ישוהה אלא כדי סילוק והטמנה והדלקה — שהרי אין הכל מטמינים ומדליקים כאחד, ועוד, יש שאינם מטמין אלא קדרה אחת ויש שמטמין קדרות הרבה, וכן בהדלקה, ומשום כך אמרו שהתוקע ישוהה בין שלישית לרביעית כשיעור שיהא נצלה ביניהם דג קטן. [ובתקיעות ראשונות לא נתנו שיעור, לפי שיעור היום גדול ואין קפידא בשיעוריהם, אבל תקיעה שלישית צריכה שתהא סמוך לחשכה, מפני הדלקת הנר שיש להסמיכה לשבת].

ב. הניח העירוב בין השמשות ונאכל בין השמשות — לא הקילו בדבר (רבנו יונה, הובא ברא"ש).

דפים לר — לה

מז. א. איזהו 'בין השמשות' ומה דינו?

ב. מהי הגדרת 'צאת הכוכבים'?

א. 'בין השמשות' — ספק מקצתו מן היום מקצתו מן הלילה, ספק כולו מן היום כולו מן הלילה. ויש לחוש לשלושת צדדי הספק. [ונפקא מינה לחוש לשניהם — לענין ראיית זיבה, שאם ראה במשך בין השמשות יש לחוש שמא יש כאן ראיית שני ימים].

איזהו בין השמשות — לדעת רבי יהודה, נחלקו אמוראים; לרבה (אמר רב יהודה אמר שמואל) משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימים (= פירוש: צד מערב, שהם פנים המאדימים את המזרח. רבא), וגם אחר כך — עד שהכסיף (= השחיר) העליון (= גבהה של כיפה) והשוה לתחתון, והוא שיעור מהלך שלשת רבעי מיל. ולרב יוסף (אמר רב יהודה אמר שמואל), מאז שהכסיף התחתון ולא העליון, עד שהכסיף העליון והשוה לתחתון, והוא כדי הילוך שני שלישי מיל.

הילוך מיל היינו 18 דקות, נמצא שני שלישי מיל 13.5 דקות (עפ"י שו"ע או"ח תנט, ב; יו"ד

סטו; רמ"א או"ח רסא, א).

לדעת רבי נחמיה — כדי הילוך חצי מיל משתשקע החמה. [ונתן בו ר' חנינא שיעור — בכדי שיניח חמה בראש הכרמל וירד ויטבול בים ויעלה. (וכשעלה הוי לילה. רש"י. ובתוס' מבואר שזהו סימון מתי מתחיל בין השמשות, כשמניח חמה בראש הכרמל וירד לטבול — עלתה לו טבילה עם הערב שמש)]. לדעת רבי יוסי — כהרף עין, זה נכנס וזה יוצא ואי אפשר לעמוד עליו. (כלומר, אין להסתפק בזמן גדול כדעת תנא קמא אלא ספקו הוא בשיעור קצר כהרף עין. רשב"א בתוס'). וזמן 'בין השמשות' לרבי יוסי הוא לאחר תום 'בין השמשות' דרבי יהודה. (בסמוך לו, ויתכן אף לאחר זמן. עתוס' ורא"ש ורשב"א).

א. כתבו הראשונים על פי המבואר בגמרא, שאין שייך להסתפק שמא בין השמשות ביום זה כולו מן היום, וביום אחר כולו מן הלילה, אלא אם תחילת בין השמשות או כולו הוא יום, גם למחר תחילת ביה"ש או כולו — יום, ואם הוא לילה — גם למחר הוא לילה. 'ומושכל ראשון הוא'. (ריטב"א). והתוס' תמהו על דברי רש"י שפשוטם אינה מורה כן. ואולם כתבו הרי"ד והריטב"א שודאי גם רש"י אינו חולק על כך.

עוד בגדרי הספק של 'בין השמשות' — ע' בשו"ת שבט הלוי ח"א קלד; ח"ז לד, סג; שעורים לוכר א"מ

— ח"א עמ' צו ואילך; בית ישי יג.

ב. שיטת רבנו תם, ש'בין השמשות' שדיברו כאן התנאים היינו בסוף השקיעה, אבל מתחילת השקיעה כשהשמש נכסית מן העין, עדיין יום ודאי הוא עד כדי הילוך שלשה מיל ויותר. ורק לאחר כדי ארבעה מילין מתחילת השקיעה — לילה ודאי הוא. ואף שכן היא דעת רוב הראשונים, להלכה כתבו הרבה מהאחרונים ששיטת הגאונים עיקר, ובפרט בארץ ישראל שהחוש מעיד כמותה, ומתחילת השקיעה מתחיל בין השמשות. וכן האריך הגר"א לקבוע מסמרות כשיטת הגאונים.

אמר רבי יוחנן: הלכה כרבי יהודה לענין שבת, ויש להחמיר ולהמנע ממלאכה בין השמשות של כניסת השבת כרבי יהודה, (משתשקע החמה, כרבה. רי"ף ורא"ש). והלכה כרבי יוסי לענין תרומה — שטבול

יום לא יאכל בתרומה (ואף בזמן הזה, שתרומה מדרבנן. ע' מאור ישראל) עד אחר בין השמשות דרבי יוסי. (אבל יש להקדים ולטבול לפני בין השמשות דרבי יהודה. עפ"י תוס').

רש"י מפרש משום הספק כמי הלכה יש להחמיר לעולם. ויש סוברים שמעיקר הדין הלכה כרבי יוסי כנגד רבי יהודה, שבין השמשות כהרף עין, לאחר זמן ביה"ש דרבי יהודה — אלא משום חומרא דשבת (המסורה לכל) החמירו. (ע' בהרחבה בשו"ת אור לציון ח"א יו"ד י, ושם או"ח כ; מד).

ונראה שיש לסמוך לענין עירובי תחומין כאשר הונח בזמן 'בין השמשות' דרבי יהודה, עירובו עירוב, שהרי מעיקר הדין הלכה כרבי יוסי, והרי זה כהונח מבעוד יום (עפ"י באור הלכה תטוב. וע' גם בשער הציון רלג אות כא). וכן לענין 'מעשה שבת', נראה לכאורה שאם הדליק נר לאחר השקיעה, שלר' יוסי עדיין יום הוא — בדיעבד אין איסור ליהנות ממנו (ע' משנ"ב ובאה"ל ר"ס רסא).

ואולם לענין סוף זמן תפלת מנחה כתב המשנ"ב (רלג, ד) שלכתחילה אין לאחר להתפלל לאחר השקיעה, ועדיף להתפלל אף ביחיד קודם השקיעה ולא לאחר השקיעה בציבור. ובשו"ת אור לציון (ח"א או"ח כ) כתב שעדיף להתפלל לאחר השקיעה תוך 13.5 דקות (ואולי אפילו תוך 25 דקות מהשקיעה), מאשר קודם לכן ביחיד.

ועוד פסק שם (יו"ד י), שתינוק הנוול עד כ-27 דקות לאחר השקיעה — הרי זה ספק, ורק לאחר 27 דקות — נחשב כנוול בלילה ודאי, שהרי עינינו הרואות כאן בארץ ישראל, שמשך הזמן משקיעת החמה עד צאת הכוכבים הוא כ-25-28 דקות, ועל כרחנו להסתפק שמא השקיעה המדוברת בגמרא היא מאוחרת יותר, מאז שכלתה האדמומית במערב. וע"ע 'עלה יונה' עמ' טט).

ב. בצאת הכוכבים מתחיל הלילה ודאי. (ראשונים, עפ"י ריש ברכות וריש פסחים. ויש אומרים שזה רק לשיטת רבי יוסי, אבל לרבי יהודה מתחיל קודם צאת הכוכבים. ע' מרדכי כאן; בהגר"א רסא. וראה בהרחבה בבית ישי' יג). אמר רב יהודה אמר שמואל: כוכב אחד — יום. שנים — בין השמשות. שלשה — לילה. ותניא נמי הכי.

אמר רבי יוסי (בר אבין): לא כוכבים גדולים הנראים ביום ולא קטנים שאינם נראים אלא בלילה, אלא בינונים.

ויש להוסיף מחול על הקודש ולא להתחיל במלאכה אלא משייראו שלשה כוכבים רצופים במקום אחד ולא מפוזרים. ראשונים, עפ"י הירושלמי. ופרשו אחרונים שנקראו רצופים במרחק אמה או אמתים זה מזה. ויש אומרים שבשביל תוספת שבת אין לעשות מלאכה בשלשה כוכבים בינונים אלא בקטנים (ע' 'הדושי הר"ן'). ולהלכה כתבו הפוסקים, הואיל ואין אנו בקיאים בבינונים, לעולם יש להמתין לשלשה כוכבים קטנים, מלבד בתענית — מפני טורח הציבור. יש מן הראשונים שכתב ששלשה כוכבים שאמרו צריכים שיהיו במערב. ואין המנהג כן (ע' 'עלה יונה' עמ' סה ואילך).

דף לה

- מת. א. כוורת גדולה וכיוצא בה — האם מותר לטלטלה בשבת?
ב. כמה תקיעות תוקעים בערב שבת ולשם מה?

א. אמר רבה: כוורת המכילה שני כורים (במידות ימינו: 492–858 ליטר) מותר לטלטלה בשבת. שלש כורים (1287–783 ליטר) — אסור. (שבטלה מתורת כלי לפי שאינה מיטלטלת כשהיא מלאה. והוא הדין בת שני כור ומשהו. רשב"א וריטב"א). רב יוסף אמר: שלש — מותר, ארבע (והוא הדין שלש ומשהו. רשב"א וריטב"א) — אסור. ואביי מסר שרבה לא התיר לו למעשה אפילו בשל שני כור. (והוא הדין בפחות מכך, עד ארבעים סאה. עפ"י חו"א כלים כ"ז).
הרי"ף לא הביא דין זה. וכתבו התוס' ושאר פוסקים עפ"י הגמרא במק"א, שלהלכה מותר לטלטל אף כלי גדול מאד, וגם אביי עצמו לא קיבלה מרבה.

ב. שש תקיעות תוקעים בערב שבת (על גג שבגבהה של עיר ובמרכזה); ראשונה — להבטיל את העם ממלאכה שבשדות. [ואין הקרובים לעיר רשאים להיכנס עד שיבואו רחוקים ויכנסו כולם כאחד. וע' שפ"א]. שניה (היא תרועה, שכך הסדר תמיד: תקיעה תרועה תקיעה. עפ"י רש"י ותוס') — להבטיל עיר וחגיות ממלאכה ומסחר. שלישית — להדליק את הנר. דברי רבי נתן. [ואז מסלקים את הקדרות מן הכירה ומטמין המטמין]. רבי יהודה הנשיא אומר: לחלוץ תפלין. ושוהה כדי צליית דג קטן או כדי להדביק פת בתנור (עד שיקרמו פניה) ותוקע (ואז מדליקים את הנר, לרבי. רש"י ותוס') ומריע ותוקע, ושובת. ומנהג בידי הבבליים מאבותיהם, תוקעים וחוזרים ותוקעים ומריעים, ושובתין מתוך מריעין. אמר רבי יוסי בר' חנינא: שמעתי שאם בא להדליק אחר שש תקיעות — מדליק, שהרי נתנו חכמים שיעור לחזן הכנסת להוליך שופרו לביתו. אמרו לו: אם כן נתת דבריך לשיעורין, אלא מקום צנוע יש לו לחזן הכנסת בראש גגו ששם מניח שופרו.

דפים לה — לו

מט. א. האם מותר לטלטל שופר או הצוצרה בשבת?
ב. אלו דברים הוחלף שמם משחרב בית המקדש, ומאי נפקא מינה?
א. שלש שיטות בדבר: לרבי יהודה, שופר מיטלטל ולא הצוצרות.
מרש"י משמע (כדברי התוס') שהשופר נחשב כלי שמלאכתו להתר, כי ראוי לגמע בו מים, לפי שהוא כפוף. ואף בשופר של ציבור, ראוי לגמע לתינוק עני. ואילו הצוצרות אינן ראויות לכך. והתוס' (והרו"ה) כתבו שגם השופר נחשב כלי שמלאכתו לאיסור אלא שהותר לטלטלו לצורך גופו או מקומו, מה שאין כן הצוצרה שאינה ראויה למלאכת התר אלא מעט, לכך אוסר רבי יהודה מכל וכל.
לרבי שמעון, שניהם מותרים בטלטול.
לתוס', לצורך גופם או מקומם בלבד, כאמור, אבל לטלטלם כדי שלא ייגנבו או מן החמה לצל וכדו' — אסור. וכן נפסק להלכה (הגהות אשר"י; רמ"א שח, ד).
לרבי נחמיה, שניהם אסורים. (שאין כלי מיטלטל אלא לצורך שימוש המיועד לו (רש"י), או אף לשימוש מעין מלאכתו הרגילה, לרבנו תם ולרו"ה).

ב. אמר רב חסדא: משחרב בית המקדש נשתנה ונתחלף שמם של שופר וחצוצרה, ערבה וצפצפה, פתורה ופתורתא (= שלחן גדול וקטן) — בפ' המון העם. ונפקא מינה לתקיעה בראש השנה, ללולב, ולמקח וממכר. ואביי הוסיף 'הובלילא' (= המסס) ובי כסי (= בית הכסות, סוף הכרס של הבהמה). ונפקא מינה לענין דיני טרפה. ורב אשי הוסיף: בורסיף ובבל. נפ"מ לגיטי נשים, (לענין אמירת 'בפני נכתב ובפ"נ' או לענין כתיבת שם העיר — ערש"י ותוס').